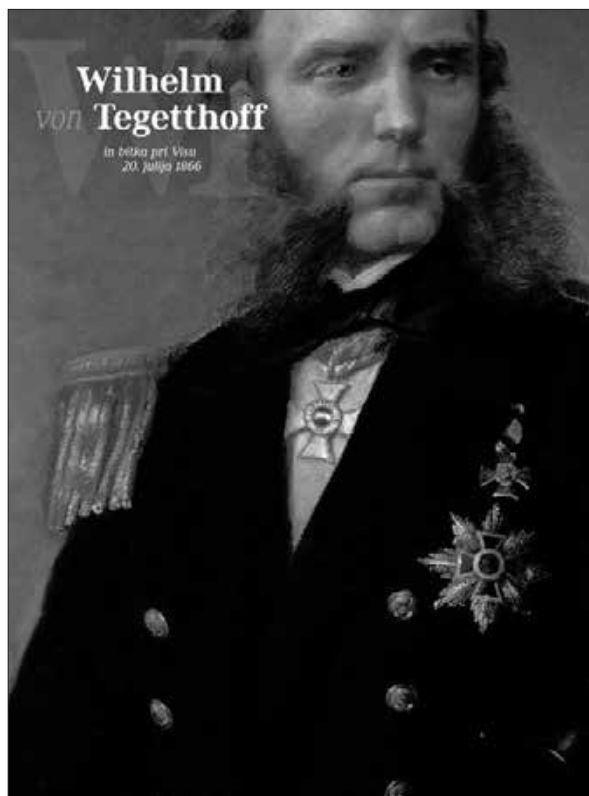

O bitki pri Visu 150 let kasneje

20. julija 2016 je minilo 150 let od znamenite bitke pri Visu med avstrijsko in italijansko mornarico. Ob tej priložnosti so najprej na otoku Visu, nato pa v Hrvatskem pomorskem muzeju v Splitu pripravili razstavo z izpovednim naslovom *Ljudi od železa na brodovima od drva*. Pri nastajanju razstave so sodelovali Arheološki muzej v Splitu, Hrvatski pomorski muzej Split in mesto Vis.

A to ni bil edini dogodek, ki nas je spomnil na bitko in njene akterje. O svojem videnju in razumevanju bitke ter o njenih posledicah sta Marija Zaničević – Rumora in Joško Bracanović napisala knjigo *150. obljetnica Viškog boja: pogled s Hvara*, predstavili pa so jo tudi v Hrvatskem pomorskem muzeju v Splitu. Prav tako obletnica ni minila brez spominske obeležitve v Sloveniji. 1. julija 2016 je namreč urednik in soavtor knjige Primož Premzl iz Maribora v Pomorskem muzeju »Sergej Mašera« v Piranu predstavil bogato biografijo Igorja Grdine o znamenitem poveljniku avstrijske mornarice Wilhelmu von Tegetthoffu in bitki pri Visu (*Wilhelm von Tegetthoff in bitka pri Visu 20. julija 1866*). Admiral Wilhelm Tegetthoff je po zaslugi Igorja Grdine mesto v slovenskem zgodovinoisju našel že pred tem, in sicer

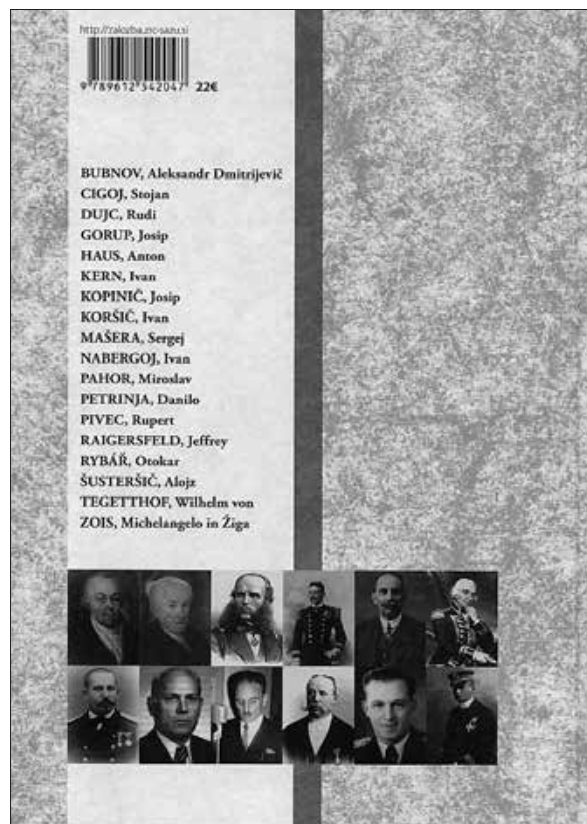

Naslovnica knjige Igorja Grdine *Wilhelm von Tegetthoff in bitka pri Visu 20. julija 1866*.

v knjigi *Tvorci slovenske pomorske identitete*, ki jo je leta 2010 izdala Založba ZRC, ZRC SAZU v sklopu zbirke *Življenja in dela VI*, Biografske in bibliografske študije 4 (str. 243–278), pa tudi že v preteklosti prek različnih razstav, publikacij in člankov, ki so jih pripravili strokovni delavci Pomorskega muzeja »Sergej Mašera« Piran. Zadnja Grdinova monografija je hkrati izšla v slovenščini in nemščini, saj je predvsem v Avstriji spomin na zmagovitega pomorščaka še zelo živ. Številni ljubitelji zgodovine pomorstva se še vedno zavedajo njegovega zgodovinskega pomena za takratno cesarstvo, avstro-ogrsko monarhijo, ter vpliva zmagovite bitke pri Visu na nacionalni in geopolitični položaj na Jadranu sploh.

Prireditelj je v Pomorskem muzeju povezovala muzejska svetnica Bogdana Marinac, ki je tudi avtorica stalne muzejske razstave o avstro-ogrski mornarici. V knjigi so predstavljeni življenje in kariera viceadmirala Tegetthoffa, bitka pri Visu, spomeniki, postavljeni v čast Tegetthoffu, in njihova usoda, časopisni članki in drugo pomembno dokumentarno gradivo. Prvič so objavljena pisma, ki jih je Tegetthoff pisal svoji materi, eno pa mariborskemu županu. Monografija je bogato ilustrišana, velik del tega gradiva pa je iz zasebne zbirke založnika monografije Primoža Premzla (Umetniški kabinet Primož Premzl). V njej je objavljenih več kot 120 fotografij, dokumentov in drugega slikovnega gradiva. Knjigo so predstavili kot spomenik izjemnemu pomorščaku, strogemu in po prepričanju mnogih pravičnemu mornariškemu poveljniku. Tegetthoff se je z nekaterimi pomorskimi poveljniškimi podvigi izkazal že prej, zato je hitro napredoval po lestvici mornariških činov, po bitki pri Visu pa je postal junak in ikona. Monografija še posebej podrobno opisuje, raziskuje in analizira znamenito bitko med avstrijskim in mnogo močnejšim italijanskim ladjevjem blizu hrvaškega otoka Vis. Jedro knjige je opis priprav na bitko, njenega poteka in izbojevanje zmage nad dvakrat močnejšim nasprotnikom.

Da je bil Pomorski muzej v Piranu pravo mesto za predstavitev te publikacije, dokazuje tudi muzejska stalna razstava *Slovenski pomorščaki v mornarici Avstro-Ogrske*, ki je že dolga leta na ogled v Pomorskem muzeju v Piranu ter pripoveduje zgodbe o slovenskih pomorščakih in življenju pomorščakov v avstrijski oziroma avstro-ogrski mornarici. Avstrija je začela vojno mornarico načrtno razvijati šele po porazu Napoleonove vojske leta 1814. Tedaj je bilo njeno središče še v Benetkah, po razglasitvi Neodvisne beneške republike leta 1848 pa so ga za kratek čas preselili v Trst. Po letu 1856 je najpomembnejše vojaško pristanišče in oporišče vojne mornarice postal Pulj. Med pomorščaki različnih narodnosti, ki so služili v vojni mornarici, so bili tudi Slovenci. Številni so bili v mornarico vpoklicani kot vojni obvezniki, veliko pa se jih je odločilo za šolanje na mornariških podčastniških šolah in vojnopomorskih akademijah.

Naslovnica in hrbtna stran knjige Tvorci slovenske pomorske identitete.

Prav pomorščaki, rojeni na slovenskem nacionalnem ozemlju, so rdeča nit te in drugih piranskih muzejskih zbirk.

V zbirki so razstavljeni številni predmeti ter pisno in fotografsko gradivo iz tega obdobja: ladijski modeli, navtični predmeti, uniforme, dnevniki, spomini ter drugi osebni predmeti pomorščakov. Največja dragocenost pa je originalna miza s štirimi stoli iz delovne kabine admirala Tegetthoffa z vojne ladje Ferdinand Max, s katero je poveljeval v bitki pri Visu. Pripoved o Tegetthoffu in bitki pri Visu dopolnjujeta ladijska modela avstrijskih oklopnih fregat Salamander (splovljen 1861, dolžina 52,7 m, širina 14,9 m, ugrez 5 m, 26 topov, 340 mož posadke) in Ferdinand Max (splovljen 1865, dolžina 80 m, širina 16 m, ugrez 8 m, 390 mož posadke), poleg njiju pa še slika bitke pri Visu, pomorski zemljevid Visa in okolice, skica položajev obeh vojskujočih se mornaric med bitko ter fotografija admirala z vsemi poveljniki flote. Avtorica te stalne razstave je Bogdana Marinac, že leta 1988/1989 pa je avstro-ogrsko zbirko, sicer z drugačnim konceptom, prvič postavil Igor Presl.

Bitka pri Visu leta 1866 se je trdno zapisala v avstrijsko, hrvaško, slovensko, italijansko in svetovno pomorsko zgodovino. Vplivala je na pomorsko taktiko kot prva velika pomorska bitka, v kateri so sodelovale oklepne ladje, ter obenem dokazala, da v zgodovini pomorskih vojn in bitk vse od najstarejših časov

do danes številčna premoč pri doseganju osnovnega operativnega cilja ni bila vedno odločujoča. Velikokrat so odločale pomorska vojaška veščina, spretnost poveljujočih ter sposobnost izkoriščanja danih pogojev in trenutne situacije. Pomorska bitka med ladjevema Kraljevine Italije in Avstrijske monarhije, ki je potekala 20. julija 1866 v Viškem kanalu, se je v pomorski zgodovini postavila ob bok zgodovinskim pomorskim bitkam pri Salaminu, Trafalgarju in Midwayu. Zmaga avstrijske flote je preprečila, da bi otok Vis pripadel Kraljevini Italiji. Italija si je namreč prizadevala zasesti Vis, s katerim bi potem lahko izsiljevala na kasnejših mirovnih pogajanjih z Avstro-Ogrsko, tudi za pripojitev celotne Dalmacije.

Otok Vis je bil po propadu Beneške republike in v času kontinentalne blokade pomembno oporišče britanske mornarice. Britanci so leta 1811 v viških vodah potolkli francosko ladjevje. Od leta 1815 je Vis spadal pod Avstrijo. Potem ko je Italija v prusko-avstrijski vojni 1866 stopila na stran Prusov, je bilo osvajanje Avstrijskega Primorja, kamor je sodil tudi del hrvaške obale, strateškega pomena za Italijo. Po porazih v bitkah z Italijani na kopnem se je Avstrija na morju lahko zanesla le na lastne sile, zato je cesar Franc Jožef ukaz o takojšnji oborožitvi 30. aprila 1866 razširil tudi na vsa za to primerna plovila. To je dejansko pomenilo mobilizacijo mornarice, ki je bila razglašena naslednji dan. Tudi odločitve o

Miza in štirje stoli iz ladijske kabine admirala Tegetthoffa na ladji Ferdinand Max v Pomorskem muzeju »Sergej Mašera« v Piranu (foto: Igor Presl, 2017).

zasedbi poveljniških mest so bile sprejete dokaj pozno, kontraadmiral Tegetthoff je službeno dolžnost poveljnika jadranskega ladjevja prevzel šele 9. maja 1866. Avstrijsko cesarstvo je šele junija 1866 razpolagalo s sedmimi oklepnici, šestnajstimi ladjami na vijak in sedmimi parniki s pogonom na kolesa ter tako za dvakrat zaostajalo za italijansko vojno mornarico. Obrati, v katerih so avstrijska vojaška plovila mrzlično dograjevali, opremljali z zaščitnimi oklepi in vsestransko modernizirali, so bili samo v pristaniščih v Trstu in na Reki.

Julija 1866 je celotno italijansko vojno ladjevje pod poveljstvom admirala grofa Carla Pelliona di Persana odplulo iz Ancone, da bi se izkrcalo in zavzelo avstrijsko pomorsko oporišče na otoku Visu. Ukaz je poleg zavzetja strateško pomembnega otoka vseboval nalogo potopitve avstrijskega ladjevja ob morebitnem srečanju. Italijani so omahovali z izkrcaanjem na Visu, med slabo vodeno bitko pa niso vedeli, od kod prihajajo ukazi, ker se je poveljujoči admiral Persano tik pred odločilnim spopadom preselil na drugo ladjo. Večina avstrijskega ladjevja, 27 ladij, je odplula proti Visu. Do srečanja med ladjevjema je prišlo zgodaj zjutraj 19. julija 1866. Tegetthoffova

bojna ladja Ferdinand Max je potopila fregato Re' d'Italia in topnjačo Palestro, ki je potonila zaradi požara in eksplozije, več drugih italijanskih ladij pa je bilo v bitki močno poškodovanih. Naslednji dan so se Italijani, ki so izgubili 38 častnikov in 574 mornarjev, 19 mornarjev pa je bilo zajetih, odpovedali nadaljnjemu obleganju otoka in se umaknili v Ancono. Obe potopljene ladji, Re' d'Italia in Palestro, še danes ležita na morskem dnu v viškem akvatoriju. Ostanke ladje Palestro so šele leta 2014 odkrili mladi potapljači iz Dragor Suba, ki se ukvarjajo z raziskovanjem in dokumentiranjem podvodnih ostankov v morju na Hrvaškem ter z njihovim ohranjanjem. Ostanki ležijo na globini 122 m, ladji pa sta med seboj oddaljeni nekaj milj.

Avstrijski floti je poveljeval admiral Wilhelm von Tegetthoff (1827–1871), rojen v Mariboru. Kot velik strateg je izbojeval pomembno pomorsko zmago nad italijansko vojno mornarico. Tegetthoffa so v zgodovino zapisale njegove strateške poteze, zaradi katerih je prišlo do znamenite potopitve italijanske poveljniške ladje Re d'Italia, ko se je s premcem oklepne ladje Erzherzog Ferdinand Max z vso silo zaletel v njen bok in jo v pičlih treh minutah potopil, z njo vred pa skoraj štiristo članov posadke. Zmeda v vrstah italijanskega ladjevja je bila popolna in od načrtovanega zavzetja otoka Vis (in nadaljnjih načrtov italijanskega prodiranja in osvajanja dalmatinske obale) ni bilo nič. Tegetthoff se je po zmagi nad Italijani zmagoslavno vrnil v pomorsko bazo v Pulju. Izid bitke pa ni vplival na izid vojne med državama, saj so nazadnje zmagali Italijani, je pa zaustavil italijansko teritorialno ekspanzijo na Jadranu in sooblikoval zemljevid tega dela Evrope. Zaradi dobljene bitke je Avstrija pod oblastjo ohranila Dalmacijo in Istro, zaradi udeležbe pomorščakov različnih narodnosti pa je ta bitka vplivala na rast avstrijske pomorske identitete ter obenem na prebujanje hrvaške narodne identitete v Dalmaciji.

Tegetthoff je bil takoj povišan v viceadmirala in je prejel telegrama s čestitko nadvojvode Ferdinanda Maksimilijana, okronanega cesarja Mehike, ter viceadmirala Hansa Bircha Dahlerupa, nekdanjega vrhovnega poveljnika avstrijske vojne mornarice. Tegetthoff je bil odlikovan s poveljniškim križem reda Marije Terezije in Leopoldovega reda ter postal častni meščan Dunaja, Trsta, Stona, Dunajskega Novega mesta, Zadra in Ljubljane. Skladatelj Philipp H. Poelmahn je napisal Tegetthoffovo koračnico, posvečeno zmagovalcem bitke pri Visu, katere izkupiček od prodaje je bil namenjen mornarjem in častnikom, ranjenim v bitki. Med ranjenimi so bili tudi slovenski pomorščaki, nekateri pa so v njej izgubili življenje. Kapitan bojne ladje Karl Kern iz Trsta, ki je bil komandant fregate II. reda Salamander, je bil v bitki lažje ranjen. Za zasluge v bitki pri Visu je bil odlikovan z viteškim križem Leopoldovega reda z bojno dekoracijo. Vjekoslav Spadotin iz Vidma ali

Naslovnica razstavnega kataloga Slovenski mornarji v obrambi Dalmacije in Istre 1849–1917, Piran–Koper, 1978.

okolice, Cvetko Strcl iz Kranjske, topničar v trdnjavi Schmidt na Visu, ter Dragutin Königsbauer iz Maribora, strojnik I. reda na Kaiserju, so v bitki pri Visu padli. David Pičman, orožar na ladji Ferdinand Max, je bil v bitki lažje ranjen.

Veliko mornarjev, tudi slovenskega rodu, je bilo za svoja dejanja v bitki odlikovanih. Oskar Kern je bil odlikovan z redom železne krone 3. reda z bojno dekoracijo. S križem za vojne zasluge sta bila odlikovana F. Černač in kapetan fregate Rihard Pogačnik. Z železnim križem za vojne zasluge so bili odlikovani kapetan fregate U. Pogačnik, kapetan fregate U. Poglajen in podporočnik F. Gorišek. I. Benko, I. bojnik nostromo 1. reda, je bil odlikovan z zlato medaljo za hrabrost, s srebrno medaljo za zasluge II. reda pa nostromo 1. reda J. Žitko, čuvar F. Kos, čuvar J. Kozak, čuvar J. Jamaršek in čuvar V. Matejka. Srebrno medaljo za hrabrost III. reda so prejeli topničar J. Zajc, topničar mornar A. Vrhunc in topničar mornar J. Burjan, J. Vilfan pa je bil pohvaljen.

V večina teh podatkov, ki še zdaleč niso popolni, je povzeta iz arhivske dokumentacije v Pomorskem muzeju v Piranu. A to niso edini podatki ali predmeti, ki so v 65-letnici delovanja Pomorskega muzeja v Piranu predstavljali bitko pri Visu. V Piranu je to tematiko samostojno ali v okviru druge vsebine predstavljalo več razstav. Leta 1978 je Miroslav Pahor pripravil razstavo in katalog z naslovom *Slovenski mornarji Avstrije v obrambi Dalmacije in Istre* ter v

njej med drugim predstavil bitko pri Visu in poveljnika avstrijske flote Wilhelma Tegetthoffa. Razstava je bila na ogled v Pokrajinskem muzeju v Kopru. Razstavljeni in objavljeni so bili številni načrti in skice, risbe in slike, ki jih je po izvirnikih iz Vojnega arhiva na Dunaju pripravila Ilonka Hajnal. Te risbe (reprodukcije) so shranjene v dokumentaciji Pomorskega muzeja v Piranu. Že prej omenjena ladijska modela oklopnih fregat Ferdinand Max in Salamander pa je v letih 1974 in 1976 izdelal ladijski modelar Andrej Balanč, in sicer po naročilu Miroslava Pahorja, ki je v letih 1972–1975 raziskoval v Vojnem arhivu na Dunaju ter tam odkril načrte obeh ladij in številne druge pomembne dokumente, fotografije, načrte in podatke. Miroslav Pahor je v *Zgodovinskem časopisu* leta 1979 (str. 421–434) objavil članek »Maribor – mesto pomorščakov« in se dotaknil tudi Tegetthoffa. Posamezni biografski članki in celo enciklopedična gesla o slovenskih oficirjih, ki so se bojevali v bitki pri Visu, pa so bili objavljeni med drugim tudi v *Informatorju* (glasilo Splošne plovbe Piran, na primer o Rihardu Pogačniku) in v *Enciklopediji Slovenije* (Karl Kern). Julija 1987 so v Pomorskem muzeju odprli razstavo o viški bitki avtorja Sergeja Vrišerja iz Maribora, leta 2012 pa so v Enoti za domoznastvo Univerzitetne knjižnice v Mariboru pripravili razstavo in izdali brošuro z naslovom *Mariborski admiral – The Maribor Admiral – Der Mariborer / Marburger Admiral Wilhelm Tegetthoff*. Oboje je nastalo v okviru projek-

Pogled na ladijska modela Ferdinand Max in Salamander, razstavljena v Pomorskem muzeju »Sergej Mašera« Piran (foto: Igor Presl, 2017).

ta Maribor 2012 – Evropska prestolnica kulture. Na razstavi so na ogled ponudili tudi nekaj predmetov iz Pomorskega muzeja Piran.

Tudi na Hrvaškem in v Italiji je bila viška bitka v preteklosti obravnavana med zgodovinopisci, njihove članke in knjige pa samostojno ali v zbornikih hranijo v strokovni knjižnici Pomorskega muzeja v Piranu. Prvi je o tej bitki že davnega leta 1892 pisal učitelj na Visu Peter Kuničić (*Viški boj*, Zagreb, 1892) in ni avtorja, ki se nanj ne bi skliceval. Oliver Fijo (*Odjek pomorske bitke kod Visa iz 1866. godine u tadašnjim novinama*, Zagreb, 1966), Petar Mardešić (*Viška bitka*, Zagreb, 1966), Grga Novak, *Pomorska enciklopedija* (Zagreb, 1964) in drugi so viško bitko obravnavali samostojno ali v sklopu različnih enciklopedičnih gesel. Tudi v italijanskih zgodovinskih in pomorskih knjigah so večkrat pisali o »La battaglia di Lissa nel 1866«, pomorsko zgodovino pisje v angleščini obravnava »Battle of Vis 20. 7. 1866« itd.

Ljudi od željeza na brodovima od drva ali *Jekleni ljudje na lesenih ladjah* je naslov razstave, povzet po reku admirala Tegetthoffa. Po bitki je namreč izjavil: »Jekleni možje na lesenih ladjah so premagali lesene može na jeklenih ladjah.« Razstava trenutno gostuje v Pomorskem muzeju Črne gore v Kotorju, pred tem je bila na ogled v Državnem arhivu na Reki, aprila in maja 2018 pa jo bodo gostili v Pomorskem muzeju »Sergej Mašera« v Piranu. Razstavo, ki je bila prvotno postavljena na Visu, nato pa v Hrvatskem pomorskem muzeju v Splitu, je pripravil Boris Čargo, recenzent pa je bil Ljubomir Radić. Na Visu je bila na ogled v Gospini bateriji, avstrijski utrdbi, ki

so jo uporabili tudi v viški bitki in se je ohranila do danes. Organizatorji razstave so Hrvatski pomorski muzej v Splitu, Arheološki muzej v Splitu in mesto Vis. Z izposojajo predmetov in fotografij ter s svojim delom so na razstavi sodelovali še Hrvatski povijesni muzej u Zagrebu, Povijesni i pomorski muzej Istre, Zavod za znanstveni i umjetnički rad HAZU u Splitu, Župa sv. Jurja mučenika u Kaštel Sućurcu, Dubrovačke knjižnice, Tvrtka Gradina u Visu, Srđan Karuza, Danijel Frka, Dražen Gorički in Igor Tudor. Postavitev razstave sta podprla Ministrstvo za kulturo Republike Hrvatske in mesto Split.

Na razstavi so bili poleg plakatov, fotografij in reprodukcij/povečav različnih dokumentov in slik

Pogled na razstavo Viška bitka julija 1987 v Pomorskem muzeju »Sergej Mašera« v Piranu. Avtor razstave je bil dr. Sergej Vrišer.

Naslovnica razstavnega kataloga Ljudi od željeza na brodovima od drva.

razstavljeni tudi originalni predmeti iz zgodovinske bitke: topovske krogle, sablje in puške avstrijskih častnikov, ogleni briketi, ki so jih uporabljali na ladjah, stojalo za kompas, krožnik iz italijanske ladje *Re d'Italia*, različna odlikovanja ter dokumenti, karte, načrti, situacijske skice bojnih položajev obeh mornaric, časopisni članki, modeli ladij in drugi predmeti.

Vsi originalni in razstavljeni predmeti so s fotografijo in opisom predstavljeni še v istoimenskem katalogu, ki je izšel ob razstavi. Tudi tega je pripravil in uredil Boris Čargo. Bogato (91 strani) ilustriran (barvni tisk) trijezični katalog (hrvaško-italijansko-nemški) celovito predstavi bitko, vzroke in povod zanjo, posledice ter ohranjanje spomina nanjo. Najprej je avtor otok Vis umestil na geografski in zgo-

Pogled na razstavo Ljudi od željeza na brodovima od drva v Splitu (foto: Vesna Bučič, 2016).

dovinski zemljevid Jadrana ter orisal politično stanje v Evropi in Dalmaciji ter njegov vpliv na viško bitko. Sledijo poglavja o ankonski operaciji, italijanskem pohodu na Vis in vojnih kapacitetah Visa ter natančna predstavitev in opis vojnih operacij in dogodkov v dneh 17., 18., 19. in 20. julija 1866. Avtor natančno in podrobno opiše prihod avstrijske flote, odločilni spopad 20. julija 1866 in njegov epilog. Posebej zanimiva sta poglavja o postavljanju spomenikov v čast tako avstrijskim kot italijanskim pomorščakom in opis proslav ob različnih obletnicah. Izjemno natančna je predstavitev italijanske in avstrijske mornarice s fotografijami in slikami ladjevja, poveljnikov in drugih udeležencev bitke ter preglednici s tehničnimi in drugimi podatki. Še posebej dragocene so fotografije potopljenih ladij z dna morja. Na koncu sta bogata bibliografija o viški bitki ter zanimiv izbor knjig o njej, ki so bile objavljene konec 19. in v začetku 20. stoletja.

Bitka pri Visu je bila pomorski spopad, v katerem so namesto okornih lesenih linijskih ladij odločilno vlogo odigrale hitrejše in gibčnejše oklepne s parnimi stroji. To je bila zadnja pomorska bitka v zgodovini, ki je potekala »kljun na kljun«. O njej se še danes učijo na pomorskih akademijah ter je tema likovnih in knjižnih del. Še vedno vzbuja zanimanje ter vnema raziskovalno in umetniško strast. Za slovenske ljubitelje pomorske zgodovine je zato še kako zanimiv odnos domačinov, prebivalcev Visa in Dalmacije, do bitke in njenih glavnih akterjev. Zato že sedaj lepo vabljeni na ogled razstave *Ljudi od železa na brodo-vima od drva*, ki bo aprila in maja 2018 v Pomorskem muzeju »Sergej Mašera« v Piranu.

Nadja Terčon